

jaki miało i nadal ma niebagatelny wpływ na postrzeganie i działanie wszechniczy wiedzy. Należy pogratulować prof. Krajewskiemu samego pomysłu i koncepcji opracowania oraz podjęcia się napisania tej publikacji, a tym samym spopularyzowania i przypomnienia jakże ważnych i życiodajnych dla środowisk uniwersyteckich i wyższych uczelni, profesorów, ludzi nauki i studentów, treści. Ich przypomnienie i przywołanie wraz z komentarzem i aktualizacją, także regionalną, stanowi ważny głos w dyskursie o miejsce uniwersytetu i szkolnictwa wyższego w XXI wieku oraz uświadamia jak wiele zależy od tych instytucji i rzeczywistości jaką tworzą dla życia współczesnego człowieka, Europy i świata. Zapewne lektura publikacji, przypomnienie wielu ważnych treści nauczania bł. Jana Pawła II, ubogaci, pobudzi do refleksji i natchnie wieloma dobrymi myślami wielu profesorów, ludzi nauki oraz studentów.

ks. Janusz Gręźlikowski

Artur G. Miziński, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej, Lublin 2011, ss. 669.

Jednym z zadań Kościoła jest przepowiadać i chronić fundamentalne prawa człowieka we wszystkich stadiach jego egzystencji. Prawda ta znajduje uzasadnienie w powszechnym nauczaniu Kościoła, w którego kontekst wpisuje się również porządek kanoniczny, którego zadaniem jest ochrona nienaruszalnych i niezbywalnych praw uniwersalnych każdego człowieka, a szczególnie kościelny aparat sądowniczy, który uznaje godność i prawa każdego człowieka, nie wyłączając oskarżonego. Świadczą o tym kościelne normy prawa procesowego, gdzie zasada dyskrecjonalności, dopuszczania środków dowodowych, prawo do obrony oraz domniemanie niewinności oskarżonego do czasu udowodnienia jego winy, określają i wytyczają poszczególne fazy procesu kanonicznego. Zasady te odnoszą się również do kościelnego procesu o nieważność małżeństwa, co dzisiaj staje się bardzo aktualne ze względu na wzrastającą liczbę wnoszonych i rozpatrywanych przez sądy kościelne spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. W dochodzeniu swoich praw, żaden wierny nie pozostaje osamotniony. Prawo kanoniczne określające funkcjonowanie różnych posług i urzędów, z których pomocy korzysta się – w zależności od rodzaju procesu kościelnego – obligatoryjnie bądź

fakultatywnie, wychodzi, w imię obrony godności każdego człowieka, naprzeciw jego uprawnieniu dając mu możliwość legalnego dochodzenia i obrony przysługujących mu uprawnień. Jedną z instytucji powołanych w celu świadczenia pomocy w określonych sprawach, w tym o orzeczenie nieważności małżeństwa, jest instytucja adwokata kościelnego, której poświęcona zastała prezentowana publikacja, autorstwa ks. bpa dra Artura G. Mizińskiego, biskupa pomocniczego archidiecezji lubelskiej oraz adiunkta w Katedrze Kościelnego Prawa Procesowego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL.

Wprowadzenie instytucji adwokata do kanonicznego prawa procesowego zawdzięczamy Rzymianom, których prawo zostało uznane za pomocnicze dla Kościoła. Jak pisze Autor – najstarsze normy powszechnego prawa kościelnego traktujące o adwokatach są datowane na wiek XII. Początkowo adwokat był tym, który pomagał kościelnemu wymiarowi sprawiedliwości oraz stronom procesowym w bronieniu prawdy i sprawiedliwości, bronił ubogich przed krzywdą oraz stał na straży uprawnień kościołów i klasztorów, broniąc je przed grabieżą. Z czasem jednak tak rozumiana działalność adwokatów zaczęła wygasać, a zachowała się jedynie adwokatura sądowa oraz praktyka zasięgania rad u adwokatów przez sądy kościelne. Stąd pozycja adwokata stała się urzędem publicznym, oficjum, mającym na celu dobro wiernych. Jego pozycję prawną określają normy prawa kanonicznego i dokumenty kościelne. Adwokatów tych możemy też spotkać w polskich sądach kościelnych. Ukazując określenie, status prawny oraz zadania i obowiązki adwokata kościelnego recenzowana monografia wpisuje się w szereg cennych i ważnych pozycji literatury kanonistycznej z zakresu kościelnego prawa procesowego, stanowiąc pierwsze w języku polskim tak obszerne i szczegółowe opracowanie instytucji i urzędu adwokata kościelnego. Jest ona rozprawą habilitacyjną Autora i należy ją przyjąć z zadowoleniem, gdyż prezentując rozważania ściśle prawne, ubogacone refleksją sędowniczo-duszpasterską, pozwala czytelnikowi, a szczególnie pracownikom sądownictwa kościelnego i zainteresowanym procesualistyką kościelną, na całościowe spojrzenie na instytucję adwokata sądowego.

Prezentowana praca została podzielona na siedem oddzielnych i zatytułowanych *rozdziałów* (s. 43–544), poprzedzonych *spisem treści* (s. 5–11), także w języku angielskim (13–19) i włoskim (s. 21–27), *wykazem skrótów* (s. 29–31) i *wstępem* (s.33–42). Publikację kończy *zakończenie* (s.545–553), godne zauważenia i jakże ubogacające opracowanie *aneksy* (s. 555–602), gdzie znajdujemy m. in. *normy Konferencji Episkopatu Polski*

dotyczące aprobowania adwokatów kościelnych oraz ich współpracy ze stronami i sądami kościelnymi (s. 562–566) oraz regulamin Korpusu Adwokatów Kościelnych w Polsce uchwalony 8 września 2009 r. podczas Zebrania Walnego Konferencji Episkopatu Polski w Częstochowie (s. 567–572), bogaty wykaz bibliografii (s. 603–635), indeks osobowy (s. 637–641), indeks rzeczowy (s. 643–657), streszczenie w języku angielskim (s. 659–663) i włoskim s. 665–669).

Rozdział p i e r w s z y zatytułowany *geneza instytucji adwokata kościelnego* (s. 43–115) prezentuje czytelnikowi problematykę genezy instytucji adwokata kościelnego, etymologiczne znaczenie pojęcia „adwokat”, współczesne sposoby definiowania tego urzędu oraz kształtowanie się i rozwijanie tej instytucji w prawie, a szczególnie w prawie kanonicznym. Znajdujemy tutaj pewnego rodzaju analizę historyczną instytucji adwokata kościelnego, począwszy od pierwszych wieków Kościoła, poprzez okres trydencki i przedkodeksowy, kodeks z 1917 r. oraz inne akty prawne wydane po promulgacji kodeksu, jak i obecnie obowiązujące normy zawarte w kodeksie z 1983 r. oraz instrukcji procesowej *Dignitas connubii*. Rozdział ten kończy wnikliwa refleksja wskazująca na *ratio legis* ustanowienia adwokata kościelnego, które Autor dostrzega przede wszystkim w zabezpieczeniu prawa do obrony uprawnień przysługujących wiernym należącym do wspólnoty Kościoła, stwierdzając jednocześnie, iż „kościelne akty prawodawcze wydawane w poszczególnych fazach działalności adwokata, pozwalają dostrzec wzrastającą rolę jego posługi, co świadczy o rozwijającej się świadomości potrzeby zabezpieczenia prawa do ochrony swych uprawnień oraz umocnienia kościelnego sądownictwa poprzez tworzenie nowych instytucji umożliwiających jego sprawne funkcjonowanie” (s. 115).

Prawne określenie „ratio legis” ustanowienia adwokata kościelnego to tytuł rozdziału d r u g i e g o (s. 117–156). Znajdujemy tutaj dość szerokie i precyzyjne wyjaśnienie prawnego określenia urzędu adwokata kościelnego oraz kwalifikację adwokatów ze względu na kryterium, jakim jest sposób aprobaty przez stosowne i właściwe władze kościelne. W tej części pracy, co koresponduje z tytułem rozdziału, ukazano także urząd adwokata w relacji do innych instytucji ustanowionych w Kościele dla ochrony praw wiernych, a mianowicie doradcy prawnego, pełnomocnika procesowego oraz kuratora i tutora. Tym samym tak skonstruowany i ujęty treściowo rozdział stał się próbą – nie czyni tego obowiązujący kodeks – prawnego zdefiniowania urzędu adwokata kościelnego poprzez analizę traktujących o nim norm kodeksowych i innych aktów prawnych

Stolicy Apostolskiej, a także – co jest bardzo ważne – przez wnikliwą obserwację praktyki procesowej w Kościele.

W rozdziale t r z e c i m pt. *Typologia instytucji adwokata kościelnego* (s. 157–241) znajdujemy omówienie urzędu stałego adwokata od strony genezy tego urzędu, jego usytuowania prawnego oraz zadań i obowiązków procesowych. Obok genezy owego urzędu możemy poznać kwestie związane z aplikacją norm prawnych regulujących funkcjonowanie tej instytucji i urzędu, szczególnie w świetle normy wynikającej z kan. 1490 KPK z 1983 r. oraz instrukcji *Dignitas connubii*, określającej zasady obowiązujące w trybunałach kościelnych rozpatrujących sprawy dotyczące nieważności małżeństwa. Czytelnik może również przepisy odnoszące się do adwokata stałego jakie zawiera Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich. Rozdział ten dzięki dogłębnej, opartej także na literaturze, analizie norm prawnych, ma wydźwięk praktyczny dla pracy sądów kościelnych. Wskazuje im bowiem jak ważna i szczegółna jest rola stałych obrońców – adwokatów we współczesnym sądownictwie kościelnym. Autor zaznacza, iż podjęcie decyzji odnośnie do obligatoryjności bądź fakultatywności ustanowienia adwokata stałego leży w kompetencjach prawodawcy partykularnego na poziomie Konferencji Biskupów danego kraju czy regionu.

Próba syntetycznego ujęcia pozycji adwokata w Kościele łacińskim została podjęta przez Autora w rozdziale c z w a r t y m zatytułowany *Adwokat kościelny w aktualnych przepisach Kościoła łacińskiego* (s. 243–302). Swoje wywody biskup Miziński rozpoczął od ukazania wymagań wspólnych jakie stawia prawo powszechne względem adwokatów i pełnomocników, jak i samych tylko adwokatów. Następnie zaprezentował uprawnienia i obowiązki adwokatów tak wobec trybunałów, jak i stron procesowych, a także kwestię ich wynagrodzenia. Ukazanie podstaw prawnych odnoszących się do działalności adwokatów dało Autorowi podstawy do omówienia odpowiedzialności dyscyplinarnej i karnej adwokata na podstawie przepisów kodeksu z 1983 r. oraz wspomianej instrukcji *Dignitas connubii*. Co ważne, wskazał także możliwość ustalenia sankcji karnych w prawie partykularnym. W końcowej części tego rozdziału przeanalizowano sposoby utraty urzędu adwokata stałego oraz zakończenia pełnienia funkcji adwokata prywatnego. Autor wskazuje tutaj na dwa różne zakresy działalności i odpowiedzialności dwóch rodzajów adwokatury kościelnej i różne sposoby wygaśnięcia ich praw i obowiązków. Podkreśla, że status prawny adwokata w Kościele łacińskim, jawi się jako szczególny rodzaj posługi kościelnej. Jednocześnie postuluje potrzebę

konkretnych uregulowań na gruncie ustawodawstwa partykularnego kwestii związanych z zakresem uprawnień i obowiązków adwokatów kościelnych, jak też ich wynagrodzenia.

O *udziale adwokata w procesach kanonicznych* traktuje rozdział p i ą t y (s. 303–369) monografii, który ma wybitnie charakter ściśle procesowych rozważań. Autor omówił tutaj różne procesy kanoniczne, wskazując w jakich udział adwokata kościelnego jest konieczny, czy to z nakazu prawa powszechnego, bądź wskutek decyzji sędziego odnośnie do konkretnej sprawy, a w których jest jedynie fakultatywny. Przybliżył także kwestie związane z udziałem adwokata w sprawach rozpatrywanych w dykasteriach Kurii Rzymskiej, a mianowicie przed Najwyższym Trybunałem Sygnatury Apostolskiej, przed Trybunałem Roty Rzymskiej, w kongregacjach Kurii Rzymskiej oraz w sprawach dotyczących Stolicy Apostolskiej. Co ważne, Autor przedstawił nadto sposoby ustanowienia, jak i odwołania, bądź usunięcia adwokata z procesu toczącego się w dykasteriach Kurii Rzymskiej. Tę część swoich analiz i rozważań Autor kończy ważnym stwierdzeniem: „Rola adwokata w procesie kanonicznym doskonale harmonizuje z zasadniczym celem kościelnego postępowania sądowego, a mianowicie z dążeniem do jak najskuteczniejszego zabezpieczenia prawa do obrony swych uprawnień przysługujących wiernym należącym do wspólnoty Kościoła” (s. 367).

Rozdział s z ó s t y pt. *Czynności adwokata kościelnego w procesie na przykładzie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa* (s. 371–462) – jak wskazuje Autor we *wstępie* – służy „pogłębieniu rozważań dotyczących funkcjonowania adwokatów kościelnych na gruncie kościelnego prawa procesowego, na przykładzie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa” (s. 40). Ten rodzaj procesu został wybrany ze względu na „szczególne zainteresowanie, jakim cieszy się ten proces na przestrzeni ostatnich lat” (s. 40). Ta część opracowania przybliży normy kodeksowe odnoszące się do samego kanonicznego procesu małżeńskiego, jak też sądownictwa kościelnego oraz procesu spornego, a następnie umożliwi przedstawienie tego wszystkiego co odnosi się do zakresu działalności adwokata kościelnego w procesie małżeńskim, poczynając od okresu przedprocesowego, poprzez odwołanie się od decyzji sędziego o odrzuceniu skargi powodowej oraz opisu poszczególnych etapów procesu od momentu zawiązania sporu, aż do wyrokowania. Takie ujęcie zagadnienia sprawia, że czytelnik przekonuje się jak ważny i cenny w procesie małżeńskim jest udział adwokata, a także cała jego postęga w systemie sądownictwa kościelnego. To z kolei pozwala Autorowi postulować, aby

biorący udział w procesie adwokacie posiadali wysokie kwalifikacje naukowe, bo wtedy faktycznie przyczynia się do „dynamizacji wszczętego postępowania sądowego, a jednocześnie będą pomagać sędziemu w uzyskaniu pewności moralnej co do rozstrzygnięcia danej sprawy” (s. 461).

Po teoretycznych rozważaniach dotyczących urzędu i posługi adwokata kościelnego, ostatni, s i ó d m y rozdział dysertacji poświęcony został *współpracy adwokatów z trybunałami kościelnymi w Polsce* (s. 463–544). Stanowi on badawczą część publikacji, stąd jest bardzo przydatny i cenny, gdyż na podstawie danych zgromadzonych za pomocą ankiety rozesłanej przez Autora do wszystkich sądów kościelnych w Polsce, przedstawia zagadnienia związane z aktualnym stanem tej współpracy. Stąd jego tematyka jest bardzo aktualna zarówno dla kanonistyki polskiej, jak i dla funkcjonowania sądownictwa kościelnego w Polsce. Znajdujemy tu zatem omówienie kwestii związanych z liczbą spraw rozpatrywanych w trybunałach z udziałem adwokatów, przepisami partykularnymi regulującymi posługę adwokata stałego, zakresem ich obowiązków oraz funkcjonowanie poradni prawnych. W osobnym punkcie, w oparciu o analizę obecnej sytuacji pozycji adwokata w polskim sądownictwie kościelnym, Autor przedstawia propozycje partykularnej regulacji prawnej posługi adwokatów w Polsce. Stwierdza, że „posługa ta wymaga właściwej regulacji prawnej, tak celem rozstrzygnięcia problemu pozaprawnej działalności adwokatów oferujących swe usługi za pośrednictwem prasy czy Internetu, jak również dokładnego ustalenia pozycji prawnej adwokatów kościelnych oraz umożliwienia skuteczniejszej ochrony praw stronom procesowym” (s. 41). Sugeruje, ukazując dotychczasowe regulacje partykularne na poziomie trybunałów kościelnych, utworzenie Studium dla kandydatów na adwokatów celem zdobycia aplikacji adwokackiej, a także zwraca uwagę na szczególnie rolę powołanego Korpusu Adwokatów Kościelnych, który jest odpowiedzialny za potwierdzenie legalności działania danego adwokata kościelnego. Autor przedstawił też propozycję ustanowienia odpowiednich przepisów na poziomie Konferencji Episkopatu Polski, regulujących w sposób pełny i jednolity posługę adwokata w polskim Kościele katolickim. Wprowadzenie w życie powyższych postulatów i sugestii – zdaniem ks. biskupa Mizińskiego – przyczyni się do podniesienia jakości funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w Kościele polskim, jak i usprawni oraz udoskonali relacje powstające pomiędzy poszczególnymi pracownikami trybunałów, a także określi stopień zaufania wiernych wobec kościelnego aparatu władzy. Ta część monografii jest najbardziej wartościowa, ważna i przydatna dla polskiego sądownictwa kościelnego.

Wymagała ona od Autora wielu wzmózonych wysiłków zdiagnozowania sytuacji w sądownictwie, w czym pomogła wspomniana ankieta, jak też podjęcia krytycznej oceny stanu tego sądownictwa pod względem udziału adwokatów kościelnych oraz wyciągnięcia na przyszłość rozwiązań mających na celu lepsze i efektywniejsze zaangażowanie adwokatów w sferze sądownictwa kościelnego w Polsce.

Dobłą stroną monografii, co należy podkreślić, jest zamieszczenie przez Autora na zakończenie każdego rozdziału krótkiego podsumowania. Daje ono możliwość szybkiego zorientowania się w najważniejszych elementach treści merytorycznej poszczególnych rozdziałów i ułatwia czytelnikowi szybką orientację w poruszanej problematyce. Bogate źródła prawa powszechnego i partykularnego oraz literatura, także obcojęzyczna, załączone aneksy, dodają waloru poznawczego prezentowanego opracowania. Język rozprawy jest jasny i zrozumiały, nie tylko ściśle prawny, ale i ubogacony refleksją praktyczno-duszpasterską, dopracowana też została strona edytorska publikacji. Wszystko to sprawia, że prezentowana monografia jest nie tylko dziełem obszernym, ale i merytorycznie oraz od strony formalnej godnym docenienia i zauważenia. Nie jest to publikacja tylko teoretyczna, podejmująca wieloaspektowo status prawny adwokata kościelnego w Kościele łacińskim, ale jej treść posiada w wielu aspektach charakter praktyczny, jakże przydatny i ważny dla omawianej problematyki, proponujący konkretne rozwiązania i sugestie do zastosowania w funkcjonowaniu polskiego sądownictwa kościelnego. Stąd monografia będzie pomocą dla wszystkich teoretyków prawa kanonicznego, a także dla prawników świeckich zastanawiających się nad charakterem kościelnego postępowania sądowego oraz dla wszystkich pracowników trybunałów kościelnych, a przede wszystkim dla osób i instytucji odpowiedzialnych za sprawne funkcjonowanie sądowiczego aparatu władzy przy współudziale posługi adwokata kościelnego. Posłuży zaś przede wszystkim tym, którzy prawo stosują w praktyce sądowiczego Kościoła, tym którzy mają wpływ na ustanawianie i zatwierdzanie adwokatów kościelnych jak i samym adwokatom, dając im do ręki opracowanie wskazujące ich status prawny, rolę i zadania związane z wykonywaniem jakże ważnej, ale i odpowiedzialnej posługi adwokata kościelnego.

Wielkie dzięki księdzu biskupowi Arturowi Mizińskiemu za jego jakże nowatorską, cenną, ważną i przydatną monografię, ukazującą status prawny adwokata kościelnego w Kościele łacińskim, ale jednocześnie ukazującą polskie sądownictwo kościelne w relacji do instytucji adwokata kościelnego i sugerujące pewne konkretne rozwiązania prawno-praktycz-

ne. To nowe i twórcze spojrzenie na zagadnienia ważne w sądownictwie kościelnym, ale i trudne, czasami kontrowersyjne i wątpliwe, wyzwala we wszystkich zainteresowanych sądownictwem kościelnym w Polsce nadzieję na pozytywne rozstrzygnięcia i uregulowania współdziałania adwokatów kościelnych z trybunałami kościelnymi.

Ks. Janusz Gręźlikowski

Agenda Liturgiczna diecezji wrocławskiej, red. ks. Krzysztof Konecki, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 2011, ss. 456.

Nie jest to żadne oryginalne stwierdzenie, że w duszpasterstwie parafialnym istotnie ważne są nie tylko oficjalne księgi liturgiczne niezbędne przy sprawowaniu sakramentów, zwłaszcza Mszy świętej, lecz także te pomoce, które ułatwiają celebracje nabożeństw ludowych, a także błogosławieństw. Wiadomo przecież, że nie ma liturgii bez ksiąg, bez tekstów. Jeśli natomiast w posłudze sakramentalnej, księża pracujący w duszpasterstwie są w pełni „zabezpieczeni” tekstami ksiąg liturgicznych, to odnośnie do nabożeństw ludowych występują pewne trudności, lub nawet brak dobrych pomocy. W tej bowiem materii nie obowiązują jednoznaczne „watykańskie” wzorce. Każda diecezja, a w *niektórych* przypadkach nawet poszczególne parafie są uprawnione do pielęgnowania własnych tradycji modlitewnych, mieszczących się jednak w granicach powszechnie uznanej i przyjętej ortodoksji i w zgodzie z obowiązującym prawodawstwem diecezjalnym. Tego rodzaju duszpasterskie pomoce są wręcz niezbędne.

Z wdzięcznością zatem należy odnotować wydaną pod redakcją znanego i uznanego liturgisty ks. prof. dra hab. Krzysztofa Koneckiego *Agendę Liturgiczną diecezji wrocławskiej* (Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne 2011, ss. 456), która posłuży nie tylko własnemu środowisku.

Już pierwsze wrażenie z oglądu tejże księgi podpowiada, że została ona edytorsko „dopieszczona”. Solidna, mocna oprawa, format ołtarzowy, wzorcowe opracowanie graficzne *Agendy*, duża, czytelna czcionka, usłużne, dobrze informujące rubryki sprawiają, że omawiana pozycja będzie niezbędnym *manuale* dla każdego kapłana pełniącego posługę duszpasterską, i to nie tylko w diecezji wrocławskiej.

Treść i zawartość *Agendy* zostały uszeregowane w dziewięciu merytorycznych rozdziałach.